

- A vállalkozási ontológia az üzleti folyamatokat modellálja.

Befejezésül hozott példája T. Berners-Lee és társainak 2001-ben javasolt szemantikus webje, amelyet ma a legfejlettebbnek tart, jól definiált jelentésekkel az ember és a gép jobb együttműködésével. Gilchrist szinte átszellemülten ír róla, illetve idéz, a nézeteit is általánosítja. A szemantikus web egyetemes és decentralizált rendszer; nem ismeri a diszkriminációt pl. egy hevenyészett vázlat és kiglancolt előállítás között, a hétköznapi és akadémiai információ, kultúrák, nyelvek, médiák között. Berners-Lee nyomán az ontológiákat úgy határozza meg, hogy az „egy dokumentum vagy fájl, amelyet formálisan a term-ek közötti relációk határoznak meg”.

Konklúzió

Wittgenstein szerint úgy lehet megismerni egy szó jelentését, hogy megvizsgáljuk használatát. Vizsgálva a teauruszok, taxonómiák és ontológiák használatát, kitűnik, hogy köztük sok az átfedés. A zavar lehetőségét növeli az is, hogy a részt vevő szereplők mások és mások. Egy poszt-roget-i teaurusz az információtudomány képviselőire tartozik, a taxonómia az információtechnológusok és rendszerfejlesztők ügye, az ontológiákat a filozófusoktól veszik, akik egyebek mellett mesterséges intelligenciával foglalkoznak. Néhány tényező azonban kiemelhető:

- a szervezésben növekvő trend a külső és belső információ összeegyeztetése,
- jelenleg az információk óriási tömege áll rendelkezésre,
- elérhető a viszonylag olcsó számítógépes erőforrás.

A teauruszok főként a belső információra figyeltek. A taxonómia mind a külső, mind a belső információ hatalmas mennyiségű inputjaival számol. Az információ minősége is a taxonómiát kívánja a tartalmak automatikus elemzésében. Az ontológiák világában a számítógépi erőforrások kiemelkedő fontosságúak.

Az is közös vonása a teauruszoknak, taxonómiáknak és ontológiáknak, hogy a természetes nyelvvel foglalkoznak. Ha adva van számos tárgy, csoportokba rendezésük lehetséges, ahogy a könyvtárak hagyományosan csinálták. A deskriptorok címkézhetők, csoportokba sorolhatók, erre születnek a csoportokat jelentő fogalmak és tezaurofacetták. A taxonómia él az osztályozás és tezausztechnika lehetőségeivel az automatikus kategorizálásban is. Alkalmazhatók a tárgyak nagy száma esetén is. Az osztályozás lehetőséget teremt a fogalmak közötti kapcsolatok elemzésére, az asszociációkra. A szemantikai hálózatok pedig többet is jelentenek, mint amit a relációkról a teauruszok nyújtanak. A vizsgálatok kiterjednek a szavak széles körére, és mivel szövegfüggőek, többet adnak egy definíciónál vagy használatra vonatkozó megjegyzésnél is. Feltűntetik a szóalakokat, a morfológiai változatokat, a szintaktikai helyzetüket. Így jönnek létre a „gazdagított” teauruszok. Ezek az ontológiák alapvető összetevői. Az is látható, hogy tudományközi csoportok szükségesek az olyan álmokhoz, amilyenek a szemantikus web bizonyult. (Felhívom a figyelmet arra, hogy Gilchrist tanulmánya végén e téma szakirodalmának legjavát nyújtja. – A ref.)

/GILCHRIST, Alan: *Thesauri, taxonomies and ontologies – an etymological note.* = *Managing Information*, 2004. május, p. 44–48./

(Horváth Tibor)

Tárgyszavazás Svédországban

Hogyan készül nemzetközi szabványok alapján nemzeti tárgyszójegyzék egy olyan országban, amely mindíg is a saját útját akarta járni?

Svédországban hosszú története van a tárgyszavazásnak. A Királyi Könyvtár (*Royal Library* = a svéd nemzeti könyvtár) már az 1920-as években létrehozott egy korszerű, a mai elveknek is megfelelő tárgyszókatalógust. Ugyanebben az időben az ország úgy döntött, hogy saját osztályozási rend-

szert alkot, és ezzel nem követi a többi skandináv ország útját, amelyek vagy a Dewey-t vagy az ETO-t alkalmazták. Az osztályozási rendszer mintegy fél évszázadra elterelte az érdeklődést a tárgyszavazásról.

Az 1970-es években jött létre a svéd szakkönyvtárak közös katalógusa (*LIBRIS*). A részt vevő könyvtárak egy része erőteljes propagandát fejtett ki a tárgyszavazás népszerűsítése érdekében.

Voltak tehát lelkes könyvtárosok, de nem volt sem szabályozott szótár, sem tezaurusz, sem elegendő tudás ezek megalkotásához. A könyvtárak jó része a svéd nemzeti osztályozási rendszer tárgymutatóját alkalmazta tárgyszavazásra. A Királyi Könyvtár is ezt tette. Az egységes elvek hiánya napi vitákat eredményezett a tárgyszavak helyes használatáról (pl. „pszichológia – nők” vagy „nők – pszichológia”).

A lökést az IFLA 1993-as lisszaboni konferenciája adta meg, amelynek témája *A tárgyszavazás elvei és gyakorlata a 90-es években* volt. A svédek ekkor kezdték a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékét (*Library of Congress Subject Headings = LCSH*) és a franciák nemzeti tárgyszójegyzékét (*RAMEAU*) tanulmányozni. Elámultak az LCSH szótárának gazdagságától, lenyűgözte őket a RAMEAU elvrendszere és logikai struktúrája. *Lois Mai Channak* az LCSH-ról szóló könyvéből sok kérdésükre választ kaptak, érezhetően megnőtt az érdeklődés a tárgyszavazás iránt. Végre meg tudták fogalmazni a leglényegesebb problémákat:

- Nincs nemzeti tárgyszójegyzék.
- Nincsenek tárgyszavazási irányelvek.
- A tárgyszavazás megmaradt a lokális érdeklődés szintjén, ezért egymástól független tárgyszójegyzékek készültek az egyes könyvtárakban.
- A könyvtárak és a használók közötti különbségekre túlságosan nagy hangsúly helyeződött.

1999-ben a Királyi Könyvtár extra költségvetési támogatásának köszönhetően elkészült egy Access adatbázis, amely a svéd tárgyszavakat tartalmazta. A kiindulópont az osztályozási rendszer tárgyszóindexe és a Királyi Könyvtárban használt tárgyszólista volt. Az adatbázis kezdettől fogva szabadon hozzáférhető az interneten.

A svéd LCSH projekt

A projekt célja az volt, hogy fejlessze a tárgyszavazási kultúrát az országban, és elősegítse a könyvtárak közötti együttműködést. Nem az volt a szándék, hogy valami egyedi svédet hozzanak létre, nemzetközi szabványokra volt szükség. Az LCSH modell választása mellett szólt, hogy egy nemzetközileg ismert rendszer nemcsak a könyvtárosoknak, hanem az olvasóknak is nagy segítséget jelenthet. A más nyelveken készült katalógustételeket az LCSH segítségével könnyebb svédre fordítani, ezzel időt és költséget lehet megtakarítani. A legfőbb érv azonban az volt, hogy a Kong-

resszusi Könyvtár katalógusa hozzáférhetővé vált az interneten.

Svédországban a nemzeti könyvtárnak nincs joga, hogy más könyvtárak számára kötelező szabályozásokat írjon elő. Minden döntésnek konszenzuson kell tehát alapulnia. Az LCSH adaptációján alapuló projekt három könyvtár együttműködésésként indult (Királyi Könyvtár, Stockholmi Egyetemi Könyvtár és az Uppsalai Egyetemi Könyvtár). A projekt három részből állt.

1. rész: Az LCSH és a saját tárgyszavak megfeleltetése egymásnak

Mivel a tárgyszavak többsége eredetileg az osztályozási rendszerből származott, első lépésként kiválasztottak egy osztályt, és ennek valamennyi fogalmát próbálták megfeleltetni az LCSH fogalmainak. Az első kiválasztott osztály a Filológia volt, majd ezt követte a Pedagógia és az Irodalomtörténet. Ennek az első három témakörnek a tárgyszavait egy szakember fordította angolra, aki kizárólag ezzel foglalkozott több hónapon keresztül. A további témakörök fordítása folyamatosan történik, a napi munkába ágyazva, mert elfogytak az extra források.

Az esetek többségében nem okozott különösebb nehézséget a megfelelő ekvivalens kiválasztása. Nem törekedtek 100%-os egyezésre, az egyetlen alapelv az volt, hogy az angol tárgyszó nem fedhet szűkebb fogalmat, mint a svéd megfelelője. Így aztán néha két-három LCSH tárgyszóra is szükség volt egyetlen svéd fogalom kifejezéséhez. Azokhoz a speciális svéd fogalmakhoz pedig, amelyek csak a svéd kultúrára jellemzőek, nem is kerestek angol megfelelőt.

Külön problémát jelent, hogy a svéd nyelvben nagyon sok az összetett szó. Amit az LCSH az esetek többségében altárgyszavakkal fejez ki, azt a svéd nyelv egyetlen összetett szóval el tudja mondani. Így aztán nem könnyű az LCSH alosztás-szabályait következetesen alkalmazni.

Az eredeti svéd tárgyszóadatbázisban szinte egyáltalán nem voltak relációk a tárgyszavak között, ezért a fejlesztés során megpróbálták az LCSH relációit átvinni és beépíteni, főként a fölérendelt és asszociatív fogalmak esetében. Így megkezdődött egyfajta hierarchia kiépülése, ez azonban még az elején tart. Mégis ezt érzik a svédek a legnagyobb eredménynek.

A svéd projekt szempontjából meghatározó, hogy a kiindulópont egy osztályozási rendszer fogalmkészlete volt, amelyet gyakorlatilag az 1930-as évek óta nem vetettek alá átfogó revízióknak. A fogalmak egy része elavult, az indexben szereplő kifejezések szerkezete nem felelt meg a tárgyszójegyzékek irányelvei által megkívánt szerkezetnek. Számítalan olyan fogalmat is találtak, amelyhez a LIBRIS katalógusban nem tartozott dokumentum. Az új tárgyszójegyzék egyik alapelve, hogy minden tárgyszó mögött kell lennie dokumentumnak, így ezeket a fogalmakat el kellett távolítani. Mindezzel együtt, ha nem lett volna a mintegy 30 000 fogalmat tartalmazó kiinduló szójegyzék, a svéd tárgyszórendszer soha nem jött volna létre.

2. rész: Lois Mai Chan tanfolyamai

A projekt második szakaszát a képzés, a tapasztalatok átvétele jelentette. Ebben a legnagyobb segítséget a Kentucky Egyetem professzorasszonyától, az LCSH szakértőjétől kapták. Mintegy 300 könyvtáros számára tartott tanfolyamokat, ahol a kollégák választ kaphattak kérdéseikre, illetve termékeny viták kezdődhettek a fejlesztés további irányairól. Előadásainak fontos szerepe volt a projekt életében, jórészt ennek a hatására kezdték a könyvtárak szélesebb körben alkalmazni a tárgyszavazást.

3. rész: Az LCSH szabályzatának lefordítása svéd nyelvre

Az LCSH tárgyszavazási kézikönyve négy kötetből áll, ennek adaptálása szinte megvalósíthatatlan feladatnak látszott. Mivel a tárgyszavazási elvek ismeretlenek voltak a legtöbb svéd könyvtáros számára, alapvető útmutatásokra volt szükség a gyakorlati munkához: hogyan készítsünk tárgyszavakat, hogyan elemzzük a tartalmat, hány tárgyszót alkalmazunk egy szöveghez stb.

A használati szabályzat elkészítéséhez a francia tárgyszórendszer, a RAMEAU gyakorlata adott igazán segítséget. A RAMEAU tárgyszavazási kézikönyve sokkal használhatóbb kiindulópont volt, mint az LCSH kézikönyve, mert felépítése logikusabb, és jóval átfogóbb elveket tartalmaz.

Természetesen a svéd tárgyszavazási kézikönyv, mire elkészült, elnyerte a saját arculatát, amely különbözik mind az amerikaiétól, mind a franciától. A svéd tárgyszavaknak például kötött sorrendjük van: témajelölő fogalom – témajelölő alosztás –

földrajzi alosztás – kronológiai alosztás – formai alosztás. Invertált alakot egyáltalán nem alkalmaznak. A svédek jóval ritkábban engedik meg földrajzi fogalmak főtárgyszóként való használatát, viszont szorgalmazzák, hogy az egyes témáknál jelenjen meg a földrajzi alosztás, amikor csak lehet. Ezeket a különbségeket mindig szem előtt kell tartani, amikor angol vagy francia tárgyszavakat fordítanak le svéd használatra.

A mai helyzet

A LIBRIS-hez tartozó közel valamennyi felsőoktatási és szakkönyvtár, valamint a Nemzeti Bibliográfiai Intézet is a Svéd Tárgyszójegyzéket használja, a bibliográfiai rekordok minősége sokkal jobb, mint a projekt megkezdése előtt volt. A tematikus internetes katalógusok és portálok szintén egyre nagyobb számban alkalmazzák az új tartalmi feltáró eszközt.

A tárgyszójegyzék fejlesztésével és karbantartásával egy háromfős csapat foglalkozik. A munka négy fő részből áll.

1. Új tárgyszavak felvétele

Új tárgyszót valamennyi könyvtáros javasolhat. Ehhez rendelkezésre áll egy űrlap a weboldalon. Az új javaslatokról lista készült, amelyet elküldenek 110 résztvevőnek véleményezésre. Hetente összeül a Királyi Könyvtár képviselőiből és a szerkesztőbizottság tagjaiból álló fejlesztőcsapat, amely dönt az új tárgyszavak sorsáról. Az elfogadott tárgyszavak beépülnek az adatbázisba.

2. Képzés

2002 januárjában elkezdtek tárgyszavazást oktatni a svéd könyvtárosoknak. A Királyi Könyvtár 10-12 tanfolyamot tart évente, de a kihelyezett vidéki tanfolyamokra is nagy igény van. Eddig kb. 1000 könyvtáros végezte el a tanfolyamot.

3. Referenzcsoportok találkozói

Rendszeres találkozókat szerveznek a részt vevő könyvtárak képviselői számára, ahol az új szabályokat és irányelveket vitatják meg.

4. A weboldal karbantartása

A Svéd Tárgyszójegyzékhez nincs nyomtatott kézikönyv. Minden információt a weboldalon tesznek közzé. Itt találhatóak a szabályzatok, az alosztások listái, az új tárgyszavak listái, az űrlap új tárgyszó kezdeményezéséhez, ugrópontok stb.

Problémák és kérdések

- A projekt kiinduló alapelve volt, hogy nemzetközi szabványokat akarnak követni. Gyakran azonban nagyon nehéz ragaszkodni ehhez az elvhez, könnyebb saját megoldást alkalmazni. A helyes egyensúly megtalálása nem könnyű.
- Problémákat okoz a tárgyszavak és az osztályozás közötti kapcsolat meghatározása. Nagyon nehéz elmagyarázni a különbséget a könyvtárosoknak, akik gyakran érzik úgy, hogy túl sok felesleges munkára kényszerítik őket.
- Meg kell találni a módját, hogy mi legyen azokkal az új tárgyszavakkal, amelyeknek a kidolgozásába nagy energiákat fektettek, és később kiderült, hogy csak egyetlen esetben használták őket.
- A kulturális különbségek nagy kihívást jelentenek, különösen amelyek a politikával, a kultúrával vagy a vallással kapcsolatosak. Bizonyos esetekben lehetetlen követni az LCSH gyakorlatát, pl. nem lehet a szociáldemokráciát átutalni a szocializmushoz. Svédországban ezek még csak nem is szinonimák. Ugyanakkor azonban sok az egyedi, pl. a lappföldi kultúrával kapcsolatos fogalom.

- Mivel ez a projekt a web világában született, minden szabályzat és útmutató a weben érhető el. Jó ez vagy rossz? Nemrégiben jöttek rá, hogy nyomtatott formában is ki kell adni a tárgyszójegyzéket, mert enélkül vannak, akik nem vesznek tudomást a létezéséről.

A jövő

- Az elkövetkező időben újabb tárgykörökben kell kiegészíteni a jegyzéket, főleg a zenei és irodalmi műfajok tekintetében.
- Tervbe van véve egy FAST projekt beindítása az internetes források számára.

/LETH, Pia-BERG, Ingrid: Subject indexing in Sweden – the creating of a national system based on international standards in a country that often wanted to go its own way. = World Library and Information Congress: 70th IFLA General Conference and Council. 22-27 August 2004, Buenos Aires, Argentina. http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/041e-Leth_Berg.pdf

(Varga Katalin)

Vállalati szakkönyvtárból közkönyvtáros

Személyes beszámoló arról, miért váltott át a szerző egy távközlési szakkönyvtárból 15 év után egy közkönyvtárba.

A közkönyvtárak viszonylagosan biztonságosabb környezetet nyújtanak még nehéz időkben is. A vállalati szakkönyvtáros a gazdasági körülmények következtében nagyobb változásoknak van kitéve, s állása sincs biztonságban. A szakkönyvtárban kétségtelenül magasabbak a fizetések, ezt azonban ellensúlyozza az előnyösebb egészségbiztosítás, nyugdíjazási rendszer, szabadságolás és betegszabadság a közkönyvtárakban.

A fő vonzerő azonban a nyilvános tájékoztató pultnál végzett munka. A szakkönyvtár „fülkéjéből” az e-mail és a telefon jelenti a kapcsolatot a külvilággal, a közkönyvtárban viszont a könyvtáros személyes kapcsolatban áll a használóval. Az egy szakterületen való jártasság helyett az általános tájékozottság válik fontossá, hiszen a befutó kérdések változatossága végtelen. S talán könyvtáros felkészültségére is nagyobb szükség van egy közkönyvtárban, látva milyen nagy segítségre szorul-

nak az olvasók. (Egy vállalatnál majdnem mindenki rendelkezik többé-kevésbé az elektronikus eszközök, az internet használatához szükséges készségekkel, egy közkönyvtárban a könyvtárosnak személyes örömet okoz, ha ezekre megtaníthatja az idősebb és fiatal látogatókat.)

Kihívást jelent a szakkönyvtáros számára egy közkönyvtárban a munkastilus eltérő jellege: szigorúan megszabott munkaidő, nyitvatartási órák, költségvetési korlátok, néhány költséges tájékoztatói eszköz és az adatbázis hiánya stb.

Mielőtt azonban valaki átváltana, célszerű önkéntesként vagy részidőben belekóstolni a közkönyvtárban folyó munkába. Így könnyebb az átmenet. Viszont boldogságot jelent, hogy valaki ismét könyvtárosnak hívhatja magát információs szakember vagy irodalomkutató helyett.

A közkönyvtárak számára is előnnyel járhat vállalati szakkönyvtárosok alkalmazása. Jobban értenek az elektronikus források használatához, az interneten való kereséshez. Azok a közkönyvtárak,